

ANALIZA DE SISTEM ȘI EVIDENȚA PATRIMONIULUI CULTURAL

RADU FLORESCU

Consiliul Culturii și Educației
Socialiste

1.1. Analiza de sistem, procedeu de abordare științifică a oricărei realități are, în domeniul evidențelor științifice a patrimoniului, o aplicație limitată, dar cu implicații de primă importanță. În adevăr, evidența științifică a bunurilor culturale nu își propune rezolvarea tuturor problemelor pe care cercetarea le poate ridica, ci numai o descriere în termeni obiectivi și o clasificare corectă, raportabilă la un sistem de referință general acceptabil.

1.2. Este de la sine înțeles că, în aceste condiții, formele de consemnare analitică a bunurilor de patrimoniu cultural, trebuie să evite acele aspecte controversate, cum ar fi discuția factorilor genetici sau clasificarea în raport de formații etnice sau lingvistice. În schimb, nu poate ocoli probleme uneori dificile cum ar fi încadrarea cronologică și stilistică, sau atribuirea unei școli, atelier sau artist. Dacă prima implicație poate fi evitată prin *formalizarea* obiectului, cu alte cuvinte prin considerarea formei lui materiale și prin subsumarea în grupuri determinate tocmai de trăsăturile formale — culturi sau stiluri — cea de a doua poate fi rezolvată doar prin consemnarea unor date comparabile, mai precis prin cuantificarea aceluiași caracteristici formale. Ambele proceduri duc, în cele din urmă, la o aplicare mai largă sau mai restrânsă a analizei de sistem.

Până acum, analiza de sistem a fost aplicată metodic numai în arheologie, și singura lucrare consacrată acestei probleme este aceea a lui David Clarke, *Analytical Archaeology* (Londra, Methuen, 1968). În mod firesc și necesar orice încercare de discuție cu privire la aplicarea analizei de sistem la evidența patrimoniului cultural trebuie să plece de la această lucrare și să se limiteze, pentru moment, la domeniul arheologiei. Evident, primul pas în acest sens constă tocmai în formalizarea cât mai riguroasă a obiectului studiului.

Demersul analitic începe prin considerarea obiectului analizei drept un artefact. Definiția curent acceptată a artefactului este aceea de obiect creat sau modificat de om. Această definiție orientează de la început demersul către acele trăsături care sînt expresia sau consecința unor modificări antropogenice și către interacțiunile dintre acestea.

2.1. Orice artefact este un ansamblu de atribute, înțelegând prin **atribut** elementele componente ireductibile logic sau în alți termeni, **trăsăturile** caracteristice. Stările succesive ale artefactelor, considerate ca ansamblu de atribute, definesc *traectoria* dezvoltării tipologice a artefactelor sau, cu alte cuvinte, determină gruparea artefactelor în *tipuri*. Intre atribute se pot aminti materialul și tehnica, detaliile de formă și ornament, etc. Discriminarea categoriilor mari de atribute trebuie să fie corectă și completă și să țină seama de nivelele de organizare ale artefactelor, întrucât constituie însăși baza descrierii analitice a bunului de cultură.

Artefactele se grupează în *tipuri* având trăsături formal-funcționale comune. Prin tip se înțelege o populație de artefacte prezentând atribute comune. Această definiție ridică o serie de probleme: câte atribute trebuie să fie comune, pentru a defini un tip; ce atribute anume trebuie să fie comune; în ce măsură atributele comune trebuie să fie aceleași la toate artefactele, constituind tipul? Dacă încercăm o clasificare a atributelor în raport de importanța lor pentru definirea tipului de artefact, recunoaștem două mari grupuri: atributele neesențiale — a

Fig. 1

ABORDAREA MONOTETICĂ

ARTEFACTE ATRIBUTE	A	B	C	D	E
1	●	●		●	●
2		●	●	●	●
3	●	●	●	●	
4		●	●	●	●
5	●	●	●	●	●
6		●	●	●	●

căror modificare nu atrage o modificare a artefactului — și cele esențiale, a căror modificare atrage și modificarea artefactului, în forma și funcțiile sale definitorii. Intre acestea din urmă se detașează atributele cheie, a căror modificare atrage schimbarea artefactului ca atare. Este evident că la construirea tipurilor trebuie luate în considerare atributele esențiale și cele cheie. Discriminarea atributelor esențiale este însă o operație delicată, care cere nu numai obiectivitate și rigoare, dar și o foarte bună cunoaștere a domeniului, sensibilitate, subtilitate și posibilitatea unor comparații largi. Astfel, nu numai atributele importante din punct de vedere formal-funcțional pot fi considerate ca esențiale, ci și unele trăsături idiosincretice, reprezentând o tradiție de ordin cultic, magic, sau artizanal-corporatist, pot fi determinante în definirea traiectoriei modificărilor unui grup de artefacte asemănătoare, adică a unui tip. Dar în normă generală, definirea tipului se realizează plecând de la atributele esențiale și prin evidențierea atributelor cheie. Încercând o grupare a acestora, se disting: 1. materialele și tehnica; evident, proprietățile fizice ale materialelor sau compoziția lor, care nu interesează decât în măsura în care determină trăsături formal-funcționale specifice, în schimb au caracter esențial combinațiile de materiale și tehnicile mixte. 2. Talia sau mărimea; este vorba aici nu doar de anumite dimensiuni, sau de toate dimensiunile posibile, fără discernământ, ci de acelea ale căror raporturi — interacțiuni — determină forma și unele particularități funcționale, adică, în primul rind de mărimea obiectului raportat la scara omenească și de proporțiile lui interioare. 3. Forma; și aici trebuie discriminate acele elemente formale determinând funcția sau aspectul tradițional sau novator al artefactului. 4. Detaliile; atât cele formal-funcționale cât și cele decorative. 5. Amplasarea detaliilor; situarea în raport cu o organigramă funcțională sau cu o ordonanță decorativă.

În ceea ce privește determinările cantitative sau în ceea ce privește atributele comune, s-a propus — evident pe temelii încă empirice, bazate pe experiență și bun simț — o structură de frecvență care are calitatea și de a oferi un criteriu de ierarhizare. Astfel, s-a propus ca asemănarea de până la 30% să determine un grup de tipuri, un grad de asemănare între 30% și 60% să determine *tipul*, iar asemănările depășind 60% — dar nu și 90% — să determine subtipul. Evident, toate aceste baremuri nu trebuie înțelese mecanic ci considerate în raport de distingerea unor atribute esențiale. De asemenea, seturile de atribute asemănătoare nu trebuie să fie constant aceleași. În definirea tipurilor există o viziune tradițională, empirică, viziunea monotetică. Analiza definiției monotetice — care pretinde constanța setului de atribute asemănătoare — arată că nu este confirmată de realitate. În realitate tipurile se definesc politetice, adică pe baza unor seturi de atribute cu variabilitate limitată.

2.5. Rețese clar din cele de mai sus că analiza de sistem capătă un rol esențial în determinarea tipurilor, implicit în orice clasificare tipologică, și mai ales în ierarhizarea acestor clasificări în grupuri de tipuri, tipuri și subtipuri, ceea ce permite o ordonare articulată rațional și nu numai o grupare empirică a patrimoniului arheologic.

ABORDAREA POLITETICĂ

ARTEFACTE ATTRIBUTE	A	B	C	D	E
1	●	●		●	
2		●	●		●
3	●	●	●		
4		●	●	●	
5	●		●	●	●
6	●		●		●

Fig. 2

3.1. Studiul traiectoriei schimbărilor tipurilor înțelese ca sisteme în cadrul analizei de sistem, adică luând în considerare gruparea tipurilor care prezintă raporturi și interacțiuni constante între ele, în cadrul unor perioade definite, permite definirea *culturilor*. Acestea — ansambluri de tipuri — se pot la rândul lor ierarhiza în grupuri de culturi, culturi și subculturi — pentru care factorii definitorii sînt mai amplii și nu pot evita o anumită analiză cauzală. În definirea culturilor intră, în mod necesar, factori teritoriali, temporali — concepte ca epocă, perioadă, fază și etapă — precum și factori economico-sociali. Cel puțin la nivelul subculturilor sînt cunoscute grupări de tipuri determinate social și specifice sub acest raport, determinate economic și specifice din acest punct de vedere sau e.g. determinate religios și exprimînd o formă de viață socială cu acest caracter.

3.2. Plecînd însă de la schema dezvoltării ontologice — naștere, creștere, apogeu, decadență (îmbătrînire), dispariție — se poate încerca stabilirea unui model de periodizare a dezvoltării unei culturi. Luînd drept criteriu raportul (interacțiunea) dintre frecvența tipurilor și aceea a subsansamblurilor de tipuri, se poate stabili următorul model :

0. perioadă de tranziție	tipuri puține	subsansambluri puține
1. perioadă formativă	tipuri multe	subsansambluri puține
2. perioadă coerentă	tipuri multe	subsansambluri puține
3. perioadă subcoerentă	tipuri puține	subsansambluri multe
4. perioadă de tranziție	tipuri puține	subsansambluri multe

Este evident că o traiectorie poate fi modificată într-o măsură mai mare sau mai mică fie de întîlnirea cu alte traiectorii de același gen, fie de modificarea datelor de intrare în sistem, datorită modificării traiectoriei sistemelor corelate. Toate aceste modificări „aberante“ trebuie apreciate corect și determinate cantitativ. Există metode de calcul și de reprezentare grafică, dar ar fi excesiv să intrăm în asemenea studii de detaliu specific în vederea întocmirii evidenței științifice a patrimoniului cultural. Dar încadrarea cultural-cronologică va fi mai corectă, cu un grad mai ridicat de rigoare operațională și cu o articulare ierarhizată rațional, în cazul folosirii conceptelor corelate de cultură, grup de culturi și subcultură, precum și a celor de perioade de tranziție, formativă, coerentă și postcoerentă.

4. După cum se vede, deși nu comportă epuizarea tuturor procedurilor specifice ale analizei de sistem, evidența științifică a patrimoniului cultural — în primul rînd al celui arheologic — își găsește un temelie metodologic important prin rigoarea operațională pe care o introduce și, mai ales, prin eliminarea considerabilă a elementelor empirice, subiective din descrierea și clasificarea artefactelor care-l alcătuiesc.

L'ANALYSE DE SYSTEME ET LES MOYENS D'EVIDENCE DU PATRIMOINE CULTUREL NATIONAL

RESUMÉE

L'analyse de système est un procédé d'approche scientifique qui peut être appliqué aussi dans le domaine des évidences du patrimoine culturel, présentant de nombreux avantages. Ainsi, l'analyse de système joue un rôle essentiel dans l'essai de détermination des types et dans la classification typologique, ce qui permet d'aboutir à un ordre articulé et rationnel du patrimoine culturel au lieu de s'en tenir à quelques groupages empiriques. L'étude de la trajectoire des types en cours de transformation, dans l'acceptation des systèmes, nous permet d'accéder à une meilleure définition des cultures et de leur hiérarchisation. L'analyse de système appliquée aux évidences du patrimoine culturel possède également une valeur méthodologique, sa rigueur opérationnelle éliminant tous les éléments empiriques et subjectifs qui existent encore dans les classifications des biens culturels ainsi que dans leur descriptions.